

NATO'nun Genişleme Politikası, Kafkasya ve Türkiye ile İlişkiler**

Yıldız Deveci Bozkuş*

Abstract:

Title: *NATO's Enlargement Policy, Relations with the Caucasia, and Turkey*

In this study, firstly, the policies followed by Russia in the Caucasus region with the end of the Cold War period and the problems created by these policies in the Soviet geography will be discussed. In this context, the steps taken by Georgia, Ukraine and other countries established in this geography after the USSR, which came to the agenda with NATO and EU membership issues, the price they paid, and the fields of cooperation between NATO and the countries in the region will be emphasized. Then, it will be focused on how NATO's enlargement policies were met in the Western world, Turkey, and the post-Soviet geography, what kind of regional and global effects of enlargement, and the problems that enlargement policies created in the fields of energy security, food, security, terrorism, economy and deterrence. The economic responsibilities that enlargement brings to NATO and the effects of the increase in the number of NATO member states in the future on NATO's future strength and deterrence will also be evaluated. In particular, the problem of mercenaries, which started to come to the fore again with the Russian-Ukrainian war, the claims that jihadist organizations started to settle in the Caucasus, and the areas in which the military and logistic support provided by NATO to Ukraine during the war were limited will be discussed. Considering that enlargement policies cause regional instability and wars, the policies followed by NATO in the Soviet geography in the post-Soviet period and the regional and global effects of these policies will be emphasized.

Keywords: NATO, Caucasia, Russia, Ukraine, South Caucasia, Türkiye

* Prof. Dr., Ankara University, ORCID ID: 0000-0002-4634-463X;
e-mail: yildizdeveci@gmail.com

** Bu makale 13-14 Ekim 2022 tarihlerinde Ankara Üniversitesi'nde gerçekleştirilen VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi, NATO ve Türkiye konulu kongrede sunulan bildiri metninden yararlanılarak, bildiri metni gözden geçirilerek ve genişletilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Bu makalenin temel sorunsalı II. Dünya Savaşı'nın ardından NATO'nun izlemiş olduğu genişleme politikalarının Kafkasya genelinde ve Güney Kafkasya özelindeki yansımalarının neler olduğunun ortaya konmasıdır. Bu kapsamda NATO üyesi bir ülke olarak genişlemenin Türkiye ile ilişkilerde nasıl bir etki yarattığı ele alınarak, söz konusu dalganın Türkiye'nin Güney Kafkasya politikasını nasıl etkilediği incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede tarihsel arka plandan hareketle Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin nedenleri ve ABD açısından Güney Kafkasya'nın neden önemli olduğu da üzerinde de durulacaktır. NATO'nun genişlemesinin bölgesel ve küresel çaptaki etkilerinin neler olduğu ve özellikle Güney Kafkasya'da bulunan ülkelerin NATO'ya üyelik beklentilerinin Rusya'da nasıl bir etki yarattığına yer verilecektir. NATO'nun genişleme politikalarının tüm dünyada birtakım etkilerinin olduğu, bu etkilerin başta güvenlik olmak üzere bölgesel ve küresel aktörleri derinden etkilediğine yer verilecektir. Çalışmada NATO'nun genişleme politikalarının temelinde aslında halen Doğu-Batı bloğu arasındaki mücadelenin etkili olduğuna, yeni dönemde ise bu mücadelenin Güney Kafkasya üzerinden sürdürülmeye çalışıldığına yer verilecektir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Batı dünyası ile Sovyetler Birliği arasında rekabetin sürdüğü iki kutuplu bir dünya düzeni meydana gelmiştir. Soğuk Savaş olarak da bilinen bu döneme uzun yıllar Batı dünyası ile Sovyetler arasında yaşanan güvenlik ve savunma konularındaki sorunlar damgasını vurmuştur. Türkiye de bu süreçte SSCB'den gelebilecek olası tehditler karşısında bir güvenlik ve savunma şemsiyesi olarak gördüğü NATO'da yer almaya başlayarak adeta yüzünü Batıya çevirmiş ve Batı bloğu içinde yer almaya özen göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya düzeninin de sona erdiği sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelerle beraber uluslararası ilişkilerde yaşananlara bakıldığında her ne kadar Fransa tarafından NATO'nun "beyin ölümünün gerçekleştiği" ifade edilse de NATO'nun halen güvenlik, savunma ve stratejik açıdan büyük bir öneme sahip olduğu bir kez daha görülmüştür.

NATO'nun genişleme politikası çerçevesinde müttefikler arası ilişkilere bakıldığında, NATO'nun özellikle de Güney Kafkasya ülkeleri açısından giderek artan önemi ve mevcut durumda enerji, ulaşım, güvenlik

ve altyapı açısından da NATO'nun bölgeye bakışında bir değişim olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada Rusya Ukrayna savaşıyla birlikte NATO ve AB ülkeleri açısından Güney Kafkasya bölgesinin özellikle de alternatif enerji güzergahı ve temini noktasında öneminin arttığı görülmektedir. Özellikle 44 günlük Karabağ savaşının ardından 2021 ve 2022'de uluslararası kuruluşlar, AGİT, BM ve Brüksel'in Güney Kafkasya'ya yönelik mevcut sorunların çözümü konusunda izlediği yeni yol haritaları, ekonomik yatırımlar ve sundukları desteklerin de bölge üzerindeki etkileri kapsamında değerlendirmek mümkündür.

NATO ittifakında yer alan ülkeler kapsamında özellikle de Türkiye'nin dış politikada yaşadığı bazı temel sorunlar arasında S-400, F-16, Ermeni sorunu, *Patriotlar*, Suriye vb. konular ilk sırada yer alır. Bu konuların NATO müttefikleri tarafından nasıl değerlendirildiği ve müttefikler arası ilişkiler bağlamında Türkiye'nin NATO üyesi ülkeler ile yaşadığı sorunlar da bu kapsamda NATO'nun Kafkasya ve Türkiye ile ilişkilerinde kilit bir role sahiptir. Bu çerçevede NATO'nun üye ülkelere dair izlediği mevcut politikalar ile birliğe yeni üye olmak isteyen ülkelere dair nasıl bir yol izlendiğine bakıldığında küresel ve bölgesel gelişmelerin bu süreci etkilediği görülür. Özellikle Ukrayna'da yaşanan savaşla birlikte adeta küllerinden yeniden dirilmiş olan NATO'nun gelecek için yeni bir konsept arayışı içinde olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada konsolidasyon ve silahlanma konusunda müttefiklerin izledikleri politikalar NATO'nun Kafkasya ve Türkiye ile ilişkilerde nasıl bir yol haritası izlediğine dair önemli ipuçları sunar. Özellikle Kafkasya'daki son gelişmelerle birlikte NATO'ya üye olmayan Finlandiya, İsveç gibi tarafsız ülkelerde artan güvenlik kaygılarının başta bu tarafsız ülkeler olmak üzere pek çok yeni aday ülkenin NATO'ya dahil olma konusunda bir arayış içerisine gireceklerini de ortaya koymaktadır.

Bu durum ise Avrupa güvenlik mimarisinin yeniden konuşulmaya başlandığı son dönemlerde iki kutuplu yeni bir dünya düzeninin NATO üyesi ülkeler tarafından yeniden şekillendirildiği ve ittifak dışında kalan Kafkas ülkeleri ile olan ilişkilerin de bu süreçte yeniden konuşulduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle NATO ve AB'nin Çin'in *Bir Kuşak Bir Yol Projesi*'nin bir güzergahı üzerinde yer alması nedeniyle de Güney Kafkasya'ya yönelik izledikleri politikalar büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla NATO'nun Soğuk Savaş döneminin ardından Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik izlediği politikalar ile bölgenin artan jeopolitik ve jeostratejik öneminin burada belirleyici bir güce sahip olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda ABD'nin Çin'e karşı oluşturmaya çalıştığı "çevreleme stratejisi" nedeniyle de NATO'ya her zamankinden daha fazla

ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ancak genel itibariyle bakıldığında COVID pandemisi dönemiyle birlikte ABD'nin Çin ile olan rekabeti ve çatışma ihtimalinin de giderek arttığı bir döneme girildiğini söylemek mümkün. Bu süreç aynı zamanda AB üyesi ülkelerin de belli başlı bazı konularda ABD ile ortak hareket etmesinin de önünü açmıştır. Bu kapsamda Trump döneminde ABD ile AB üyesi ülkelerin küresel iş birliği konularında bir fikir ayrılığına düşmelerini Çin'in hem Avrupa'da hem de Asya-Pasifik'teki küresel düzeyde oyun alanını genişlettiği şeklinde yorumlamak mümkün.¹

Ukrayna savaşıyla birlikte ABD'nin Çin ve Rusya arasındaki yakınlaşmadan ciddi bir kaygı duyduğu da görülmektedir. Bu nedenle özellikle Kafkasya ve Güney Kafkasya'ya yönelik önemli bazı adımlar atmaktadır. Bunlardan biri de son dönemlerde 44 günlük Karabağ zaferinin ardından Rusya'nın öncülüğünde imzalanan ancak halen ciddi sorunların olduğu iki ülke arasında bir arabuluculuk rolüyle öne çıkmaya ve Rusya'yı bölgede çevreleme politikası izlemektedir. Yeni dönemde ABD Kafkasya'da artık sadece Rusya değil Çin gibi bölgede dış aktörler ile bölgenin tarihsel güçlerinden olan İran'la da karşı karşıya gelebilir. Zira İran'ın Azerbaycan-İsrail ilişkileri nedeniyle duyduğu endişelere ABD'nin Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri üzerinde uyguladığı politikalar İran tarafından yakından takip edilmektedir.

Sonuç olarak kuruluşundan bugüne gelinen noktada gerek bölgesel gerekse küresel çapta yaşanan gelişmelere bakıldığında NATO'nun hem konsolide olduğu hem de kuruluş ilkelerinin temelinde yer alan savunma ve güvenlik konularına adeta bir geri dönüş dönemi yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda Rusya ve Çin'in NATO'nun genişleme politikalarına bakış açıları ile Türkiye'nin NATO müttefikleri ile Rusya-Çin arasında izlediği denge politikası önemli bir yere sahiptir. Yeni süreçte Soğuk Savaş dönemi sona ermiş olsa da NATO'nun yeniden yapılandırılma dönemine girmeye başladığı, Türkiye'nin NATO ile Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler açısından taşıdığı jeopolitik-jeostratejik önem ve bu ilişkilerin Türkiye'nin dış politikası açısından yaratmış olduğu etkiler de büyük bir önem arz etmektedir.

¹ Faruk Türközü & Server Sevil Akyürek, "Structural Change Efforts of NATO and Turkey's Role within the Framework of the New Institutional Theory," *Technium Social Sciences Journal*, c. 22 (2021): 762-777.

Tarihsel Arka Plan

Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte dünyada tek kutuplu bir düzen hâkim olmaya başlamıştır. Bu dönemde Batı dünyasının özellikle de ABD'nin önderliğindeki yeni dünya düzeninde eski Sovyet coğrafyasıyla birlikte pek çok bölgenin önemi artmaya başlamıştır. Bu süreçte özellikle Ortadoğu, Karadeniz ve Hazar gibi bölgelere bakıldığında gerek enerji gerekse ulaşım açısından bu bölgeler stratejik öneme sahip noktalara dönüşmüşlerdir.² Bu bölgelere nüfuz etmek çabaları da bu bölge üzerinde Doğu ve Batı blokunun karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Ancak özellikle Soğuk Savaş sonrası döneme bakıldığında AB'nin "Küresel Güç" olma hedefi çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir.³

Stratejik öneme sahip bu bölgelerden biri olan Karadeniz bölgesi de coğrafi konumu itibarıyla Avrupa'dan Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine uzanan stratejik güzergâh üzerinde yer alıyor olması ve özellikle de Sovyet sonrası dönemde altı devleti çevreleyen bir denize dönüşmüş olması nedeniyle Batı ve Doğunun en önemli geçiş güzergahlarından birine dönüşmüştür. Konuya bu açıdan bakıldığında Avrupalı ülkelerin bu süreçte Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya üyeliği, sonrasında ise Gürcistan ve Ukrayna'ya dair izledikleri politikalarla birlikte Karadeniz bölgesindeki faaliyetlerini daha da belirgin hale getirmiştir. Karadeniz bölgesi NATO'nun genişleme politikalarıyla birlikte adım adım adeta bir Avrupa denizine dönüşmüştür. Bu durum Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın bölgede izlediği politikalarla çeliştiği için Rusya'yı ise bölgede daha da sert politikalar izlemeye itmiştir. Bu kapsamda NATO bir yandan bölgedeki etkisini güçlendirmek için Kafkasya genelinde özellikle de Güney Kafkasya'da bazı adımlar atarak Rusya'yı sınırlandırmaya çalışırken, diğer yandan Karadeniz'i de içine alacak şekilde Gürcistan ve Azerbaycan'a kadar genişleme yolunda da bazı önemli adımlar atmaya başlamıştır.⁴

Bu süreçte Azerbaycan ise uzun yıllar Moskova'nın Güney Kafkasya'daki askeri, siyasi ve ekonomik etkisine karşı pragmatik bir yaklaşım izlemiş, ikili ilişkilerin samimi ama temkinli olmasına özen göstermiştir. 2008'deki Gürcistan savaşının ardından Bakü, Moskova ile kendi bağlarını güçlendirmiştir. Öte yandan Azerbaycan hükümeti, Avrupa-Atlantik yapılarına entegrasyonun stratejik bir hedef olduğunu

² Doğan Şafak Polat, "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz," *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (Özel Sayı Nisan 2017): 67-82.

³ Mustafa Kibaroglu, "Türkiye-NATO ilişkileri," *SETA*, 195 (Mart 2017): 7-18.

⁴ Polat, "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz," 67-82.

kabul ederek askeri tatbikatlara katılmak ve NATO'nun Kosova ve Afganistan'daki misyonlarına kuvvet sağlamak da dahil olmak üzere NATO ile siyasi ve askeri iş birliğini geliştirmeye çalışmıştır.⁵

Soğuk Savaş döneminin ardından eski Sovyet coğrafyasında güvenlik alanındaki kaygılar Sovyet ülkelerinde yeni bir güvenlik semsiyesi arayışına neden olsa da öte yandan bu ülkeler doğrudan Rusya'yı karşılama alacak adımlar atmamaya da özen göstermektedir. Bu döngü Kafkasya'da özellikle de Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte Doğu Avrupa'da kendini daha belirgin bir şekilde göstermeye başlamıştır. Bu noktada İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelik konusundaki girişimleri de bir bütün olarak değerlendirildiğinde sadece Kafkasya'da değil Doğu Avrupa ülkelerinde de güvenlikle ilgili yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Son olarak Rusya'nın Ukrayna'da ilhak ettiği topraklarda gerçekleştirdiği referandumların ardından Putin'in bu bölgeleri Rusya'ya bağladığını ilan etmesi ise yeni dönemde NATO'nun Kafkasya ve Doğu Avrupa'daki genişlemesinin olası etkilerinin küresel yansımalarını da ortaya koyması bakımından önemlidir.

Türkiye'nin NATO Üyeliğine Kısa Bir Bakış

Bilindiği üzere kısa adı NATO olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü 1949 yılında Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehditlerine karşı kurulmuştur. Türkiye'nin kuruluşunun ardından kısa bir süre sonra 1952'de üye olduğu bu güvenlik örgütü günümüzde dünyadaki en önemli uluslararası kuruluşlardan biri olarak bilinmektedir. Politik ve askeri bir ittifak olan bu örgüt Avrupa ve Kuzey Amerika'dan 30 ülkeyi bir araya getirmektedir.⁶ Türkiye tarafından bu ittifak uzun yıllar boyunca hem bir güvenlik teminatı hem de Batılı kimliğe entegre olmanın araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra NATO Antlaşması'nın en önemli yanı savunma konusundaki bağlayıcılığıdır. NATO'ya üye tüm ülkeler için ortak savunma ilkesi çerçevesinde bu antlaşmanın 5. Maddesi oldukça önemlidir. Ayrıca birliğe üye taraf ülkelerin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nden doğan hak ve yükümlülükleri de aynen korunmaktadır.⁷

⁵ Stephen J. Flanagan et al., *Russia, NATO, and Black Sea Security* (RAND Corporation, 2020), 4-5.

⁶ https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/6/pdf/What_is_NATO_tur_2020507.pdf (erişim tarihi: 30.09.2022): 1-2.

⁷ Serdar Kesgin, "NATO'nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi," <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KESG%c4%b0N-Serdar-NATO%e2%80%99NUN-GEN%c4%b0%c5%9eLEME-POL%c4%b0T%c4%b0KASININ-KARADEN%c4%b0Z-G%c3%9cVENL%c4%b0%c4%9e%c4%b0NE-ETK%c4%b0S%c4%b0.pdf> (erişim tarihi: 04.10.2022): 973-983.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ise kuruluşundan kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. Türkiye'nin NATO içerisinde yer almasında karşılıklı işlemler, etkileşimler ve güven yoluyla gelişen ortak kimliğin önemli bir etkisi olmuştur. NATO ittifakı ile geliştirilen bu ortak kimlik aynı zamanda Türkiye'nin NATO'ya yönelik politikalarını da şekillendirmiştir. Bu ortak kimlik gelişimi süreci sadece Soğuk Savaş sonrası dönemi değil aslında Türkiye'nin NATO'ya katılım sürecinden itibaren ön plana çıkmıştır. Bu durum ise hem etkileşimi arttırmış hem de paylaşılan norm, değer ve güvenin sağlanmasına ön ayak olmuştur.⁸

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı adeta bir bariyer olarak da değerlendirilmiştir. Bu süreç aynı zamanda NATO'nun Ortadoğu ve Akdeniz'deki genişlemesi ve askeri gücü açısından Türkiye'yi NATO'nun vazgeçilmez bir üyesine de dönüştürmüştür. İlerleyen süreçte Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye'nin NATO'daki rolü ve yeri hususunda üye ülkeler arasında bir fikir ayrılığının da yaşanmasına neden olmasına rağmen Türkiye, ABD açısından değerli bir müttefik olmaya devam etmiştir.⁹

Türkiye'nin NATO üyeliğine bakıldığında ilişkilerin daha ziyade Türkiye-ABD ikili ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür.¹⁰ Türkiye'nin NATO üyeliğinin sağladığı faydalar olsa da bu uluslararası yapıda yer almanın aslında Türkiye açısından ciddi güvenlik sorunlarını da beraberinde getirdiğini unutmamak gerekiyor.¹¹

Uluslararası konjonktürde “tek süper güç” olarak anılan ABD ve belirli bir rakibi kalmayan NATO'nun Avrupalı üyelerinin, gözleri önünde Balkanlarda yaşanan etnik ve dini temizliğe engel olmamaları, Kafkasya bölgesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki toprak ihtilafında bir çözüm üretememeleri, Ortadoğu'da ortaya çıkan terör faaliyetlerinin “hedefi olmamak” düşüncesiyle terör gruplarına dair izlediği pasif tutumları nedeniyle Türkiye ile olan ittifak ilişkilerinde uzun zaman sorunlar yaşanmıştır.¹²

⁸ Adem Çakır, “Türkiye - NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler (1991-2011),” *Uluslararası İlişkiler*, 18/71 (2021): 45-66.

⁹ Selin M. Bölme, “NATO-Türkiye Relations: From Irreplaceable Partner to Questionable Ally,” *Studia Europejskie*, Center for Europe, Warsaw University, vol. 26, 3 (2022): 93-116.

¹⁰ Tarık Oğuzlu, “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, no. 9 (2012): 99-124.

¹¹ Kibaroğlu, “Türkiye-NATO ilişkileri,” 7-18.

¹² Kibaroğlu, “Türkiye-NATO ilişkileri,” 7-18.

Başkan Bush'un ikinci başkanlık dönemi ve Obama dönemi politikalarına bakıldığında ABD'nin Avrupa Birliği'ni kendisi ve NATO için stratejik bir rakip olarak gördüğünü söylemek mümkündür.¹³ Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu bölgesinden kaynaklı tehditlere bakış konusunda Türkiye ile NATO'nun Avrupalı üyeleri arasında daima derin farklılıklar olmuştur.¹⁴ Bu durum günümüzde halen devam eden bir sorundur. Özellikle Türk-Yunan ilişkilerinde son dönemlerde yaşanan gerginliğin temelini bakıldığında da benzer bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle ABD'nin Yunanistan'ı silahlandırması ve iki NATO ülkesinin sürekli sorunlar yaşamasında ABD'nin bölgede izlediği politikaların önemli bir etkisi bulunmaktadır.

65 yılı aşkın bir süredir NATO üyesi bir ülke olarak Türkiye, uluslararası camiada ağırlığı ve etki gücü en fazla olan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü ile pek çok konuda sorunlar yaşamıştır. Türkiye'nin bu uluslararası yapıya sunmuş olduğu katkılarına karşın aynı oranda değer görmediğini söylemek mümkündür.¹⁵ Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin NATO'ya sunduğu katkılar oranında bu birlikten yeteri kadar destek görmemesi ise zaman zaman Türkiye'nin birlikten çıkabileceği tartışmalarını dahi gündeme getirmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Macron'un beyin ölümü gerçekleşti dediği bir sürecin ardından NATO adeta küllerinden yeniden doğmuştur. Bu açıdan bakıldığında önümüzdeki günlerde NATO gündemine Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte artan enerji güvenliği, enerji arzı ve enerji güzergahları konularının damgasını vuracağını söylemek mümkündür. Bilindiği üzere enerji konusu önceki yıllarda NATO'nun gündemine temel bir güvenlik konusu olarak 19-20 Kasım 2010 Lizbon Zirvesi'nde de yer almıştı. Bu zirvede NATO'nun enerji güvenliği ittifakın öncelikli konuları arasında yer almıştı.¹⁶ Bu nedenle yeni dönemde özellikle Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanmasında gerek İsrail gazı gerekse de Güney Kafkasya'daki kaynakların önemli bir potansiyel barındırdığını söylemek mümkündür.

Kafkasya Bölgesinin Önemi

Tarihten günümüze özellikle de bulunduğu güzergâh itibariyle Kafkasya bölgesi coğrafi, jeopolitik ve jeostratejik açılardan dünyanın en

¹³ Oğuzlu, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi," 99-124.

¹⁴ Kibaroglu, "Türkiye-NATO ilişkileri," 7-18.

¹⁵ Kibaroglu, "Türkiye-NATO ilişkileri," 7-18.

¹⁶ Mithat Çelikpala, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10 (2014): 74-99.

önemli noktalarından birini oluşturmuştur. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri bir geçiş noktası olması nedeniyle hem kıtalararası bir köprü hem de tarihten günümüze pek çok farklı etnik grubun yaşadığı bir coğrafyadır. Kafkasya bölgesi yer altı ve yer üstü zenginliklerinin yanı sıra farklı etnik ve dini grupların da yaşamak için tercih ettiği bir alandır. Burada yaşanan kültürel çeşitliliğin coğrafi yapı nedeniyle büyük oranda muhafaza ediliyor olması açısından da dünyanın en renkli bölgesidir. Tarihten günümüze Bizans, Türk, Rus ve bazı dönemlerde İran'ın da etki sahasında olan Kafkasya, 1917 Rus ihtilallerinden sonra Sovyet Rusya içerisinde kalmıştır. Bu süreçte yaşanan sorunlar Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte daha da büyümüştür. Sovyetlerin siyasi, ekonomik ve askerî çıkarları nedeniyle daima bölgeyi kendi egemenliği altında tutmaya çalışmıştır. Bunu bazen bölgede izlediği siyasi politikalarla bazen de oluşturduğu yapay sorunlarla bölgede varlığını hissettirmiştir. Bu tutum ise bölgedeki mevcut sorunlarında daha da derinleşmesine neden olmuştur.¹⁷

Kafkasya bölgesi tarihte aynı zamanda üç büyük gücün İran, Rusya ve Osmanlı'nın çatışma alanı olarak öne çıkan bir bölgedir. Bu coğrafya günümüzde ise birçok büyük devletin bölgedeki dengeleri ve gelişmeleri yakından takip ettiği bir alana dönüşmüştür.¹⁸ Özellikle Güney Kafkasya bölgesine bakıldığında gerek buradaki dondurulmuş sorunların getirdiği istikrarsızlık gerekse de bölgenin sahip olduğu enerji kaynakları ve güzergahları nedeniyle sık sık uluslararası kamuoyunun gündemine gelen bir coğrafya olmuştur. Son olarak Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte bu kez enerji güzergahı ve gıda tedariki noktasındaki stratejik önemiyle ortaya çıkan Kafkasya bölgesi üzerindeki güç dengeleri tarihte olduğu gibi bugün de oldukça önemlidir.

Kafkasya bölgesiyle ilgili olarak çatışmalara bakıldığında tarihte olduğu gibi bugün de büyük bir güç mücadelesinin hızla devam ettiğini, bölge üzerinde küresel aktörlerin izlediği politikalarda ise bazı farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Güney Kafkasya bölgesinin hem Avrupa Birliği ve ABD'nin hem de Türkiye'nin güvenliği açısından son derece önemli bir coğrafya olduğunu, aynı zamanda Orta

¹⁷ Mehmet Alparğu, & Enis Şahin, "Sovyet Rusya'nın Dağılmasından Sonra Kafkasya'da Kimlik Problemi," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2 (2007): 329-345.

¹⁸ Yıldız Deveci Bozkuş, "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış," *Uluslararası Değişimler ve Türkiye*, (2018): 112-120.

Asya'ya açılan bir kapı olması nedeniyle de Türkiye için özel bir öneme sahip olduğu unutulmamalıdır.¹⁹

Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni dünya düzeninde Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte NATO için yeni bir tehdit algısı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte terörizm ve genişleme konuları büyük önem kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO iki genişleme dalgası geçirmiş olup, özellikle Karadeniz'e yönelik genişlemesinin küresel çapta önemli etkileri olduğunu söylemek mümkündür.²⁰

NATO'nun genişleme politikalarıyla paralel olarak son dönemlerde özellikle Avrupa Birliği'nin Kafkasya bölgesine yönelik izlediği politikalar ve bu politikaların ağırlıklı olarak enerji, güvenlik ve ekonomi alanlarıyla ilgili olması ise Rusya'yı derinden rahatsız etmektedir. Batılı devletlerin başta NATO aracılığıyla olmak üzere AB'nin bölgeyle ilgili politikalarına bakıldığında enerji, enerji güvenliği, ticaret, terörizm, bölgedeki ülkelerin komşuluk ilişkileri, çatışma vb. konularının ilk sırada yer alması Batı dünyasının bu bölgede izlediği politikalara dair önemli ipuçları sunmaktadır.²¹

Uluslararası rekabetin yoğun bir biçimde hissedilmeye başlandığı Kafkasya bölgesi, başta AB ülkeleri olmak üzere Büyük Güçlerin bölgeye dair tarihsel politikalarının günümüzde bu kez bölgeyi Avrupalılaştırma çabası üzerinden sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Bu noktada örneğin TRACECA programının ortaya çıkmasında Avrupa'nın Rusya'nın ulaşım ağlarına alternatif arayışlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yine benzer şekilde INOGATE ve diğer bazı programlar da temelde AB'nin Kafkasya genelinde ve Güney Kafkasya özelinde yürüttüğü politikalarda olduğu üzere büyük bir oranda bölgedeki devletlerin ekonomik durumlarının çok da iyi olmaması nedeniyle yardım programları temelli olmuştur. AB'nin Kafkasya politikasında yardım programlarının yanı sıra bölgede AB ülkelerinin Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte iyice artan enerji ihtiyacı ve enerji güvenliği konularının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu nedenle başta INOGATE olmak üzere TACIS ve TRACECA programları temelde uzun vadede AB'nin kendi ihtiyacı olan enerjinin sağlanması için atılan adımlar kapsamında değerlendirilebilir. AB ülkeleri ve ABD Kafkasya bölgesinde Sovyet sonrası süreçte etkin politikalar

¹⁹ Aygün Askerzade, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları," *Karadeniz Araştırmaları*, 20 (2009): 15-16.

²⁰ Kesgin, "NATO'nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi," 973-983.

²¹ Deveci Bozkuş, "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış," 112-120.

yürütebilmek için bölgenin tarihsel aktörleri olan Rusya ve İran'ı dengelemek amacıyla zaman zaman NATO aracılığıyla bazen de ekonomi alanındaki adımlarla Türkiye'yi desteklemeye çalışmıştır.²² Ancak öte yandan son dönemlerde Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde yaşanan gerginliğe bakıldığında NATO üyesi olan iki ülke arasında yaşanan tartışmalarda ise ABD'nin bu kez Türkiye karşıtı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır.

Kafkasya bölgesine Türkiye açısından bakıldığında Sovyet sonrası dönemde Türkiye'nin bölgedeki yeri ve öneminin daha da belirgin hale geldiğini söylemek mümkündür. Son olarak 44 günlük Karabağ savaşıyla birlikte Ermenistan'la başlatılan normalleşme sürecinin yanı sıra Türkiye'nin bölgeyle olan tarihi ve kültürel bağları da düşünüldüğünde Türkiye'nin Kafkasya politikasında yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte Türkiye'nin artan arabuluculuk rolü ve önemi bununla birlikte Türkiye'nin enerji konusundaki ihtiyacı ve Hazar bölgesinin mevcut enerji rezervleri de Türkiye'nin Kafkasya politikasında önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan konuya bakıldığında ABD ve AB'nin bölgede İran ve Rusya'ya oranla Türkiye'yi destekleyen bir politika izlediklerini, bu yolla bölgedeki tarihsel büyük aktörleri dengelemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumuna bakıldığında Hazar'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması açısından da Türkiye'nin stratejik önemi göz ardı edilemez.²³ Nitekim Doğu Akdeniz'deki gazın Avrupa'ya aktarılmasını hedefleyen ve Türkiye'yi devre dışı bırakan EASTMED projesinin iptal edilmesi ve yeni dönemde Türk-İsrail ilişkilerinde başlayan normalleşme süreci de bunun göstergelerinden biri olmuştur.

Konuya bu açıdan bakıldığında AB ülkelerinin Kafkasya politikalarında ekonomi, ticaret ve enerjinin ilk sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. AB Kafkasya'da ekonomi politikaları ve ekonomik yardımlarla bölge ülkelerini Emerson'ın tabiriyle "Avrupalılaştırmaya" çalışmaktadır. Bu politikanın temelinde ise AB'nin Rusya ve diğer Ortadoğu ülkelerine olan enerji bağımlılığını tamamen ortadan kaldırmayı hedeflediği söylenebilir.²⁴ Özellikle Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının güvenli ve ekonomik yollarla Avrupa'ya ulaştırılması için büyük çaba sarf eden AB, Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte bu adımlarını daha da hızlandırmıştır. Bu noktada bölgede en fazla enerji kaynaklarına

²² "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış," 112-120.

²³ "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış," 112-120.

²⁴ "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış," 112-120.

sahip ülkelerden biri olan Azerbaycan'la ilişkilerin de büyük önem kazandığını söylemek mümkündür. Özellikle Karabağ sorununun çözümünün ardından bölgenin normalleşmesi halinde güvenli ve ekonomik enerji güzergahlarının kurulması AB'nin öncelikleri arasında yer alıyor. Son olarak Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Charles Michel'in üye ülkelerin yeni bir "enerji birliği" kurması gerektiğini yönündeki açıklamaları da AB'nin enerji konusundaki bağımlılığının birlik ülkelerini ne oranda etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.²⁵ Prag'da yapılan Avrupa Siyasi Topluluğu (AST) Zirvesi'nde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve AB Konseyi Başkanı Charles Michel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın yaptığı 4'lü görüşmenin ardından Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile Ermenistan arasında sınır belirleme çalışmalarına destek için bölgeye geçici süreli sivil misyon gönderme kararı almaları dikkat çekicidir.²⁶ Özellikle Rus Barış gücü askerlerinin bulunduğu Karabağ dışındaki noktalarda AB'nin iki ülke arasındaki sınırların belirlenmesi konusunda sürecin içinde yer almaya çalışması Rusya ile AB'nin yeni bir çatışma alanına doğru evrilmesi açısından da dikkat çekicidir. Zira Prag zirvesi küçük bir AB zirvesi olması hasebiyle zaten Rusya'ya Semerkant'ta gerçekleştirilen Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesine yönelik bir mesaj olma özelliği de taşıyor.

Görüldüğü üzere Kafkasya bölgesi göç güzergahları, enerji rotaları, doğal kaynakları, ticaret yolları, nüfus ve etnik yapısı hasebiyle NATO için büyük bir önem taşıyan bir bölgedir.²⁷ Benzer bir durum AB ülkeleri için de geçerli olup, AB'nin özellikle de 44 günlük Karabağ savaşının ardından Güney Kafkasya ülkelerine dair izlediği politikalarda da bu durumun büyük bir önemi bulunmaktadır. Kafkasya'nın stratejik önemi NATO açısından özellikle de Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte artık yepyeni bir zemine taşınmıştır denebilir. Öte yandan AB ülkelerinin ise halihazırda bölgede yürüttükleri uluslararası ekonomi, ticaret ve yardım programları adı altında zaten sürdürülmektedir.

²⁵ "AB Konseyi Başkanı Charles Michel'den 'Enerji Birliği' Önerisi," <https://tr.euronews.com/2022/09/30/ab-konseyi-baskani-charles-michelden-enerji-birligi-onerisi> (erişim tarihi: 30.09.2022).

²⁶ "AB, Ermenistan-Azerbaycan Sınır Belirleme Çalışmaları İçin Misyon Gönderecek," <https://tr.euronews.com/2022/10/07/ab-ermenistan-azerbaycan-sinir-belirleme-calismalari-icin-misyon-gonderecek> (erişim tarihi: 07.10.2022).

²⁷ Doğan Şafak Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri," *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2019): 248-265.

NATO'nun Kafkasya genelinde Güney Kafkasya özelindeki politikalarına bakıldığında bölgedeki devletlerin Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın etkisinden kurtulmak için NATO ve ABD ile ilişkileri öncelediğini ancak bunu doğrudan değil de dolaylı yollarla gerçekleştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede Güney Kafkasya'da yaşanan Karabağ sorunu, Abhazy'a'nın statüsü meselesi, Güney Osetya, Cavaheti bölgesindeki Ermenilerin özerklik talepleri, Acaristan, Çeçenistan sorunları vb. problemler beraberinde Kafkasya'da yeni kimlik sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Rusya'nın bölgede yeni sorunlar ortaya çıkarmada etkin bir rolü olmuş bu yolla yeni kurulan devletlerin kendi iç meseleleriyle uğraşmaktan Batı dünyası ile yakınlaşmasının da önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁸

NATO açısından Kafkasya bölgesinin önemine bakıldığında daha çok enerji ve ekonomik-ticari konular ön plana çıkarken Rusya'nın ise özellikle Güney Kafkas devletlerindeki askeri üslerini korumaya çalıştığını ve bu yolla aslında eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerin Rusya'nın ekseninden uzaklaşmasını engellemeye çalıştığı görülmektedir.²⁹ Öte yandan ABD'nin NATO üzerinden bölgeye yerleşmeye çalıştığı da söylenebilir. Bu nedenle aslında Batı ile Rusya'nın yeni bir çekişme alanı olarak da Kafkasya bölgesinin stratejik bir önemi bulunmaktadır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası

Kafkasya bölgesi tarihten günümüze Büyük Güçlerin önemli bir mücadele alanı olmuştur. Bu mücadele I. Dünya Savaşının ardından Sovyetler Birliği üzerinden daha sonra ise Doğu-Batı Bloğu üzerinden sürdürülmüştür. Söz konusu mücadele Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Sovyetlerin ardından Rusya bölgedeki etkisini dondurulmuş sorunlar üzerinden devam ettirmeye çalışırken Batı dünyası ise Avrupa Birliği ve NATO'nun genişleme politikalarıyla bu bölgede etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi, Sovyetlerin dağılması ve Varşova Paktı'nın feshedilmesi küresel ve bölgesel çapta bir etki yaratmıştır. Bu değişim süreciyle birlikte küresel ve bölgesel aktörler olan ABD, AB,

²⁸ Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri," 248-265.

²⁹ Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri," 248-265.

Türkiye, Rusya, Çin ve diğerleri hem Orta Asya hem de Kafkasya'da yeni bölgesel politikalar oluşturmuşlardır.³⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'nın Kafkasya bölgesinde izlediği politikalarda da bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Başta bölgedeki dondurulmuş sorunlar olmak üzere Kafkasya'nın daima çatışma ve istikrarsızlıklarla gündeme gelmesine neden olmuştur. Abhazya, Osetya sorunu, Dağlık Karabağ sorunu gibi sorunların çözümü kavuşturulamaması bölgedeki mevcut ekonomik ve siyasi sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur. Öte yandan mevcut gelişmeleri yakından takip eden Batı dünyası ise Güney Kafkasya'da ekonomi ve ticari kaynaklı yatırımlarla varlığını hissettirmeye çalışmıştır. Bu durum ister istemez Rusya'nın Gürcistan başta olmak üzere Ukrayna ve diğer Sovyet sonrası ülkelere dair tutum ve politikalarında da bazı değişimlere neden olmuştur. Gürcistan'ın NATO'ya üyelik konusunda izlediği adımlar ve Rusya'nın Gürcistan'da attığı adımlar tüm bölge ülkeleri açısından bir mesajlar içermiştir. Gürcistan'ın NATO üyeliğiyle başlayan bu süreç, Kırım'ın ilhakı, Ukrayna'nın AB ve NATO üyeliği yolunda attığı adımlarla Rusya'nın yeni bölgeleri ilhakını beraberinde getirmiştir. NATO'nun bölgede izlediği politikalar ve genişleme politikaları Rusya tarafından Sovyet coğrafyasındaki hakimiyetine yönelik bir tehdit olarak adeta "kırmızı çizgisi" olarak değerlendirilmiştir. NATO'nun genişleme politikalarıyla eş zamanlı olarak AB'nin özellikle de Güney Kafkasya'da başta TRACECA, TACIS vb. destek programlarıyla varlığını pekiştirmeye çalışması bölgedeki güç mücadelesinin bir diğer boyutu olmuştur.

Sovyet Rusya'nın bölgede izlediği politikalar, Kafkasya'daki etnik problemleri daha da tırmandırmıştır. Sovyet sonrası dönemde Kafkasya bölgesi, 1993 tarihli Rus "yakın çevre doktrini", Ocak 2000 tarihli "ulusal güvenlik doktrini" ve Nisan 2000 tarihli "yeni askerî doktrin"de de belirtildiği üzere, Moskova'nın "yakın çevresi" olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle bu bölge Rusya için jeopolitik mekânının en kırılğan noktası olarak kabul edilmektedir. Sovyet sonrası dönemin düşünürlerinden olan Aleksandr Dugin'e göre Kafkasya'da "yeni jeopolitik düzen" ancak Rusya'nın hem üç Kafkas cumhuriyetini hem de Rusya içindeki özerk oluşumları bünyesine alan bir "Kafkas Federasyonu" planı ile gerçekleşebilir. Bu nedenle Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın Kafkasya ile olan bağlantılarını daha da güçlendirmeyi hedeflediği söylenebilir. Öte

³⁰ Gökhan Özkan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/1 (2010): 109-132.

yandan Kafkasya'da yaşanacak olası bir bölgesel istikrarsızlığın Kafkasya ile tarihi ve kültürel bağları olan Türkiye'yi de etkileyeceği unutulmamalı. Bu bağlamda özellikle Türkiye'nin Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya halkları ile olan etnik, dinî ve sosyo-kültürel bağlarının da Rusya'yı endişelendirdiğini belirtmekte yarar vardır.³¹

Bakû-Ceyhan petrol boru hattı gibi uluslararası öneme sahip projeler aracılığıyla da Rusya bölgede kendi egemenlik alanının sınırlandırıldığını düşünmektedir. Rusya'nın sırf bu gerekçelerle geçmişte Türkiye'den Çeçenistan'a giden yardımlara karşılık olarak PKK terör örgütünü desteklediği dönemler dahi olmuştur. Karabağ bölgesinde bir nüfuz oluşturmak amacıyla işgal sonrası dönemde bölgeye terör gruplarını yerleştirdiği, özellikle Ermenistan'ın da benzer şekilde Türkiye karşıtı faaliyetleri olan terör gruplarına olan desteğini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Rusya için Kafkasya bölgesinin tarihsel arka planda da önemi olduğu ve özellikle "tarihî güneye iniş yolları"nın da geçtiği bir güzergâh olması nedeniyle de vazgeçilmez bir bölge olarak tanımlanmaktadır.³²

Ukrayna NATO'dan Ne Bekliyor?

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhakıyla başlayan süreç Ukrayna açısından bir kırılma noktası olmuştur. Gürcistan'da 2008'de yaşananların ardından bu kez Kırım'ın ilhakı Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna üzerinden diğer Sovyet coğrafyasına da bölgenin "Avrupalılaştırılmasına" izin vermeyeceğinin en net mesajı olmuştur. 2022 yılında Rusya'nın Luhansk ve Donetsk bölgelerini bağımsız devletler olarak tanıdığını ilan etmesiyle başlayan bu savaş gelinen noktada tüm dünyayı etkilemeye devam ediyor.

Rusya'nın 23-27 Eylül 2022'de işgal ettiği Donetsk, Luhansk, Kherson ve Zaporijya bölgelerinde "referandum" adı altında gerçekleştirdiği faaliyetlere bakıldığında Rusya'nın Ukrayna konusunda ne kadar ileri gidebileceğine dair önemli sinyaller vermektedir. Bu durum aslında hem Rusya'nın uluslararası hukuk ve yaptırımları çok da ciddiye almadığını hem de savaşı kızıştırdığını da göstermektedir. Rusya savaşı çok yönlü olarak sürdürmeye çalışarak başta Zaporijya'daki nükleer yapılar üzerinden aslında tüm dünyayı tehdit etmektedir. Bu durum ise

³¹ Alpargu & Şahin, "Sovyet Rusya'nın Dağılmasından Sonra Kafkasya'da Kimlik Problemi," 329-345.

³² Alpargu & Şahin, "Sovyet Rusya'nın Dağılmasından Sonra Kafkasya'da Kimlik Problemi," 329-345.

tüm dünyada gerginliği tırmandırmaktadır. Bu yüzden de Ukrayna sıklıkla Putin'in sadece kendileri için değil aslında tüm Avrupa'yı hedef aldığını ileri sürmektedir. Bu yolla aslında Ukrayna yönetimi Rusya ile savaşarak NATO'nun ve Avrupa'nın da güvenliği için çaba sarfettiğini ileri sürüyor. Buradan hareketle de bir yandan Batıdan daha fazla ekonomik ve askeri destek beklerken öte yandan da Rusya'ya yönelik uluslararası kamuoyu ve NATO üyesi ülkelerin de daha fazla yaptırım uygulayarak Rusya'yı sıkıştırılmalarını beklemektedir.³³

Genişleme bir yandan NATO'nun güvenlik şemsiyesinin altına yeni ülkelerin dahil olması anlamına gelirken, öte yandan Rusya'nın da Sovyet coğrafyasında etkisini daha belirgin hale getirmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada Rusya Ukrayna savaşı adeta bir milat olmuştur. Bir yandan Ukrayna'nın NATO'ya girme konusundaki ısrarı diğer yandan İsveç ve Finlandiya'nın alelacele NATO'ya üyelik konusunda attığı adımlar Rusya'nın daha da radikal adımlar atmasına sebebiyet vermiştir.

Rusya Kafkasya bölgesinde askeri üslerinin sayısını arttırarak Batıya dünyasına ve NATO'ya önemli bir mesaj vermektedir. Bu konuda özellikle Ermenistan'daki askeri varlığı NATO üyesi Türkiye açısından da önemli bir mesaj içermektedir. Bu nedenle eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerin yüzünü Batıya veya NATO'ya çevirme konusunda ciddi bir istekleri olsa da bunu Rusya'dan gelecek olası tehditler nedeniyle doğrudan gerçekleştirememektedirler. Örneğin 44 günlük Karabağ savaşının ardından Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile normalleşmeye başlayan ilişkileriyle ilgili ilk görüşmenin Erivan yönetimi tarafından Moskova'da yapılmak istenmesi önemlidir. Ama diğer yandan Erivan yönetiminin AB ülkelerinden sınırların belirlenmesi konusunda destek istemeleri, uluslararası altyapı ve ulaşım projeleri için AB'nin destek verme konusundaki isteği ise Batının da sürece dahil olma isteğini ortaya koymaktadır. Bu konuda Güney Kafkas devletlerinin Rusya ve Batı arasında aslında bir denge izlemeye çalıştıklarının da en önemli kanıtıdır. Bu nedenle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi konusunda Türkiye mevcut görüşmelerin artık üçüncü ülkelerde değil doğrudan Erivan veya Ankara'da yapılmasında ısrarcı bir tutum sergilerken, Erivan yönetimi ise ne doğuyu ne de Batıyı küstürmemeye özen göstermektedir. Nitekim 2009'daki Zürih protokollerinin imzalanmasında başta İsviçre olmak üzere hem Batının hem de Rusya'nın masada yer alıyor olması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak yeni dönemde Ermenistan'ın normalleşme konusunda bölgede atacağı adımlar aslında hem

³³ H. E. Yevhen Perebyinis, Deputy Minister of Foreign Affairs of Ukraine, "The Russian War Against Ukraine," *The Diplomatic-academic Conference, Keynote Speech*, 4 Ekim 2022.

Azerbaycan'la hem de Türkiye ile ilişkilerini normalleştireceği için bu süreçten en yüksek faydayı görecektir. Ülkenin Ermenistan olacağı da hatırlanmalıdır.

Batı dünyasının NATO'ya üyelik konusunda Ukrayna'ya sağladığı desteği sürdürmesi halinde Rusya da daha önce birçok kez dile getirdiği nükleer tehlike konusunu gündeme getirmeye devam edecektir. Bu yönüyle eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere yönelik NATO üyeliğinin gündeme gelmesi beraberinde başta Kafkasya bölgesinde olmak üzere tüm dünyada bir güvenlik tehdidi de oluşturmaktadır. NATO'nun eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere yönelik sağladığı askeri destek ve ekonomik yardımlar Rusya'nın daha da saldırganlaşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple NATO'nun Kafkasya konusunda attığı adımların küresel ölçekte etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Karabağ zaferinin ardından AB'nin bölgeye dair birçok kez Ermenistan ve Azerbaycan liderleriyle bir araya gelmesi, bölgede başta ulaşım olmak üzere altyapı ve diğer konularda destek vermeye hazır olduklarını belirtmeleri bu konuda AB'nin bölgeye dair izledikleri politikalara dair önemli ipuçları sunmakta. Nitekim Karabağ'ın 30 yıllık işgali süresince uluslararası kuruluşlar, AB ülkeleri ile ABD sorunun kalıcı çözümünde inisiyatif almazken 44 günlük savaşın ardından taraflar arasında arabulucu olma konusundaki istekleri bölgeye dair izledikleri politikaları göstermesi açısından önemlidir.

Ukrayna en kısa sürede NATO güvenlik şemsiyesi altında yer almak istiyor. NATO üyesi ülkelerin Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği konusunda destek çağrılarında bulunmaları ve Ukrayna'ya askeri yardımları arttırma konusunda attığı adımlar ise Rusya tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır. Son olarak Çekya, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Karadağ, Polonya, Romanya ve Slovakya liderlerinin yayınladıkları ortak bir bildiri ile Rusya'nın işgaline karşı savunmasında Ukrayna'yı desteklediklerini, Rusya'nın işgal altındaki tüm bölgelerden geri çekilmesini ve tüm müttefiklerin Ukrayna'ya askeri yardımlarını önemli ölçüde arttırmalarını talep eden çağrılarını Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği konusunda üye ülkelerin tavrını göstermesi açısından önemlidir.³⁴

Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği konusunda birliğe üye ülkeler sıklıkla 2008 yılında Romanya'da düzenlenen zirveye atıfta bulunmaktadır. Bilindiği üzere bu zirvede Ukrayna'nın gelecekteki

³⁴ "NATO Üyesi 9 Ülke, Ukrayna'nın İttifaka Üyeliği İçin Destek Çağrısı Yaptı," <https://tr.euronews.com/2022/10/02/nato-ulkesi-9-ulke-ukraynanin-ittifaka-uyeligi-icin-destek-cagrisi-yapti> (erişim tarihi: 04.10.2022).

üyeliğiyle ilgili NATO'ya üye ülkelerin Ukrayna ve Gürcistan'ın katılma isteklerini memnuniyetle karşılamış olmaları bu iki ülkenin Rusya ile karşı karşıya kalmasında önemli bir etkisi olmuştur.³⁵ Yeni süreçte de Ukrayna'nın NATO'ya üyelik konusundaki haklı ısrarı beraberinde ciddi riskleri de barındırmaktadır. Özellikle Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği halinde mevcut savaşın süreceği de göz önünde bulundurulduğunda bu kez doğrudan NATO'nun 5. maddesinin devreye girmesine neden olacaktır. Bu madde ortak savunma (caydırma dâhil) taahhüdü anlamına gelmesi açısından önemlidir.³⁶ NATO Kurucu Antlaşması'nın 5. maddesi aynı zamanda, üye devletlerden biri veya bir kaçının silahlı saldırıya uğraması halinde diğer üye devletlerin saldırıya uğrayan devlet(ler)e nasıl ve ne şekilde yardım yapması gerektiğini de düzenlemektedir. Kısacası 5. madde özü itibarıyla üye devletlerden biri veya birden fazlasının silahlı saldırıya uğraması halinde ne yapılacağını öngörmesi açısından bağlayıcılığı da olan bir maddedir.³⁷ Böylesi bir adım ise üçüncü dünya savaşına sebebiyet verebilecek mahiyette bir adım olacaktır. Bu yönüyle halihazırda Ukrayna aslında Rusya ile Batı arasında adeta bir tampon vazifesi görürken, Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği halinde bu tampon ortadan kalkmış olacak ve NATO aslında doğrudan Rusya sınırına dayanmış olacaktır. Bu yüzden Rusya sadece Ukrayna'da değil NATO'nun tüm Doğu Avrupa'daki genişleme hamlelerinden de ciddi rahatsızlık duymaktadır. İsveç ve Finlandiya'nın üyelik adımlarını bu kapsamda değerlendirmek mümkün.

Ukrayna 1991'da bağımsızlığını kazanmasının ardından uzun yıllar Rusya yanlısı liderler tarafından yönetilmiştir. Ancak Zelenski dönemiyle birlikte ülkenin yüzünü NATO ve AB'ye üyelik konusundaki isteği üzerinden Batıya çevirmesi nedeniyle Rusya'nın hedef tahtasında yer almıştır. Rusya eski Sovyet coğrafyasında pek çok yerde olduğu gibi Ukrayna'da da ayrılıkçı hareketleri destekleyerek bölgedeki gücünü hissettirmek istiyor.

NATO'nun Güney Kafkasya Politikası Nasıl Şekilleniyor?

Batı dünyasının Kafkasya'da jeopolitik etkisini arttırma konusundaki adımları Soğuk Savaşın ardından özellikle de Güney Kafkasya'da bir dizi uluslararası program üzerinden gerçekleştirilmiştir.

³⁵ "NATO Üyesi 9 Ülke, Ukrayna'nın İttifaka Üyeliği İçin Destek Çağrısı Yaptı."

³⁶ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10/40 (2014): 15-38.

³⁷ Kamuran Reçber, "NATO Kurucu Antlaşması 5. Maddesinin Saldırı Fiili Açısından Analizi," *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2020): 1-10.

Örneğin Avrupa Birliği'nin (AB) TRACECA, TACIS, INOGATE gibi programlar aracılığıyla bu bölgeyi Avrupalılaştırmaya çalıştığı bilinmektedir. NATO'nun ise genişleme politikalarıyla Doğu Avrupa'da olduğu gibi Kafkasya'da da bir heyecan rüzgarı yarattığı söylenebilir. Ancak bu rüzgarlar birlikte Martin Malek'in de deyimiyile NATO'nun Güney Kafkasya'ya yönelik duruşu her zaman Rusya'da İttifak üyesi devletlerin siyasi, medya ve kamusal alanlarında olduğundan çok daha fazla ve daha güçlü tepkilere yol açmıştır.³⁸ Zira Rusya NATO'nun Güney Kafkasya'daki adımlarından daima rahatsızlık duymuştur.

NATO'nun genişleme politikaları Güney Kafkasya bölgesinde de büyük bir heyecan yaratmıştır. Bu heyecan beraberinde bölgesel anlamda NATO'nun enerji, ulaşım, güvenlik ve altyapı konularında sağladığı desteklerin sayısında bir artışla da görülmüştür. NATO'ya üyelik konusunda Ukrayna'nın attığı adımlar ve sonrasında yaşananlara bakıldığında Rusya-Ukrayna savaşının başta tüm Avrupa olmak üzere dünyada alternatif bir enerji güzergahının önemini de ortaya koymuştur. Enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılık ve Rusya'ya yönelik yaptırımların ardından kesilen enerji sevkiyatı gözleri alternatif bir güzergâh olarak Kafkasya'da Güney Kafkasya'nın öne çıkmasına neden olmuştur. Bu durum Güney Kafkasya'nın adeta parlayan yıldızı olarak bilinen Azerbaycan'ın öne çıkmasını da sağlamıştır. Karabağ savaşının zaferle sonuçlanması beraberinde bölgeye Rus barış gücü askerlerinin yerleşmesine sebebiyet vermişse de henüz bölgede sınırların net bir biçimde belirlenmemiş olması bölgede halen Rusya'nın söz sahibi olduğunu da hatırlatmaktadır.

ABD, Rusya'nın bölgeye getiremediği kalıcı barışı kendisinin NATO ve diğer pek çok uluslararası kuruluş ve program üzerinden ve üçlü anlaşmalarla getirebileceği izlenimini yaratmaya çalışmaktadır. ABD'nin bu politikası Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü bir coğrafyada jeopolitik gücünün sınırlandırılması anlamına geleceği için Rusya bu girişimlere izin vermeyecektir. Bu nedenle ABD'nin NATO üzerinden de olsa Güney Kafkasya'da rahatlıkla adım atması pek mümkün değildir. Ayrıca Çin'in *Bir Kuşak Bir Yol* projesinin de bu bölgeden geçmesi ve Rusya ile Çin arasındaki yakınlaşma da ABD tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır. Bu nedenle ABD'nin öncülüğünde Güney Kafkasya'da atılacak olası bir adım bölgede gerginliğin yeniden tırmanmasına da neden olabilir. Rusya ABD tarafından Güney Kafkasya'da atılan tüm adımları

³⁸ Martin Malek, "NATO and the South Caucasus: Armenia, Azerbaijan, and Georgia on Different Tracks," *Connections*, c. 7, 3 (Yaz 2008): 30.

kendisi için bir tehdit olarak algıladığı için bölgeye kalıcı barışın tesisi noktasında Rusya kadar ABD'ye de büyük bir görev düşmektedir. Örneğin son olarak ABD öncülüğündeki Azerbaycan-Ermenistan arasında gerçekleştirilen uzlaşma görüşmelerini de ABD'nin Güney Kafkasya politikası kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle ABD öncülüğünde Güney Kafkasya'da yapılacak olası bir anlaşma hem bölgede Rusya'nın askeri varlığı nedeniyle hem de mevcut 10 Kasım mutabakatının geçerliliğinin de sorgulanması anlamına geleceği için Rusya, ABD'nin bu adımlarına sert bir karşılık verebilir. ABD'nin Güney Kafkasya politikası kapsamında öne çıkan bir diğer husus da NATO üyesi bir ülke olarak Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerinin normalleşmesini destekliyor olmasıdır. ABD iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin kendisinin de yararına olacağını öngörerek NATO'nun Türkiye üzerinden de olsa Güney Kafkasya'da aktif bir politika izlemesinden yana bir tavır sergilemektedir. Bu nedenle ABD'nin Güney Kafkasya politikasında tıpkı Rusya ve İran gibi anlaşmalar üzerinden bölgede etkinliğini artırma çabası öne çıkmaktadır. Bu nedenle ABD yeni dönemde Güney Kafkasya'da ekonomi, ulaşım ve yardımlar üzerinden etkin bir yol haritası izleyerek etkisini arttırma çabası içerisinde olacaktır.³⁹

Türkiye'nin NATO'ya Üyeliğinin Nedenleri ve ABD Açısından Güney Kafkasya'nın Önemi

Türkiye Batı'da oluşturulmuş siyasal ve güvenlik sistemlerine kurumsal ve hukuki olarak katılıma büyük özen gösteren bir ülke olarak XIX. yüzyıldan itibaren uluslararası sisteme uyum sağlama politikaları izlemiştir. Bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren bir denge politikası izlenmiş ve benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından Atatürk dönemi Türk dış politikasının temellerine de bakıldığında Batıya yönelik izlenen politikaların önemli bir payı olmuştur. Atatürk döneminde Türk dış politikasının temeli "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde şekillenmiş, bu noktada Barışçılık, Gerçekçilik, Güvenlik, Bağımsızlık, Akılcılık ve Batıcılık gibi önemli ilkeler söz konusu dönemin dış politikasının temellerini oluşturmuştur. Türkiye'nin Batıya yüzünü çevirmesinde öncelikleri arasında siyasi, diplomatik ve askeri yalnızlıktan kurtulmanın yanı sıra iktisadi kalkınmanın da önemli bir payı olmuştur. Türkiye'nin Batı'ya katılma çabasının temelinde savaşlar sırasında yaşanan acı tecrübelerin ve kurumsal kimlik/aidiyet sorunsalının da önemli bir etkisi olmuştur.

³⁹Yıldız Deveci Bozkuş, "ABD'nin Ev Sahipliğindeki Azerbaycan-Ermenistan Görüşmeleri," <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-abdnin-ev-sahipligindeki-azerbaycan-ermenistan-gorusmeleri/2892525> (erişim tarihi: 09.05.2023).

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel ilkeleri arasında yer alan Güvenlik ve Batıcılık ilkeleri ile de bağlantılıdır. Zira bu adım Türkiye'nin hem Batı ittifakında yer alma hem de dünyada Doğu-Batı bloğunun belirginleştiği bir dönemde uluslararası bir güvenlik semsiyesi içinde yer alma düşüncesinden kaynaklanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye, Sovyetlerin Boğazlar ve Doğu Anadolu'dan toprak talepleriyle nedeniyle SSCB'nin yoğun baskısı ile karşı karşıya kalmış ve bu gelişmeler Türkiye'nin güvenlik endişelerinde önemli bir etki yaratmıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Varşova Paktının ortadan kalkmasının ardından NATO'nun önemini yitirdiği iddiaları ortaya atılmaya başlanmıştır. Ukrayna savaşı öncesine kadar NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiği ve artık etkisinin olmadığı iddiaları dahi gündemde yer almıştır. Ancak Ukrayna savaşı adeta NATO'nun küllerinden yeniden doğduğunu gösteren dünya çapında etkileri olan önemli bir tarihi dönemeci oluşturmuştur. Günümüzde artık başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok ülkenin bu güvenlik semsiyesi altında yer almak adına adeta bir yarış başlamıştır. NATO'nun genişleme dönemlerine bakıldığında Doğu Avrupa Lobisi olarak adlandırılan zümrenin çok daha önceden NATO'nun genişleme dalgalarında önemli bir payı olduğu görülmektedir. Bu zümre NATO'nun genişlemesinin iç siyasal nedenlerini oluşturarak Rus-Amerikan ilişkilerinin kutuplaşmasında da etkin bir faktör olmuştur.⁴⁰

Türkiye içinde bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle Amerikan-Rus kutuplaşmasında daima stratejik öneme sahip bir ülke olmuştur. ABD-Rus kutuplaşması aynı zamanda NATO'nun genişleme dalgalarında daima önemli bir faktör olarak öne çıkmış ve bu husus bazen doğrudan bazen dolaylı olarak Türk-ABD ilişkilerini de etkilemiştir.⁴¹ Bu etki özellikle Ukrayna savaşıyla birlikte Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan üyelik beklentileri ile zirveye çıkmış ve ABD-Rus kutuplaşması belirginleşirken, NATO'ya yeni üyelik başvuruları Türkiye'nin iç ve dış politikalarını etkilemeye de başlamıştır.

⁴⁰ Şener Aktürk, "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9/34 (2012): 73-74, Nur Bilge-Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9/34 (2012): 1-13, Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16/48 (2000): 857-858, Ayşe Erkmen, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü," *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2 (2020): 1029.

⁴¹ Aktürk, "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti," 92.

ABD'nin NATO ittifakında yıllardan beri yer alan ve her türlü sorumluluğu ziyadesiyle yerine getiren bir ülke olarak Türkiye'ye dair izlediği politikalara bakıldığında kendi içinde ciddi çelişkiler barındırdığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin özellikle de dış politikada yaşadığı temel sorunlar arasında ilk sırada yer alan S-400, F-16, Ermeni sorunu, *Patriotlar*, Suriye vb. konularda ABD'nin izlediği politikalar NATO'nun müttefiklik ruhuyla bağdaşmamaktadır. Konuya müttefikler arası ilişkiler bağlamında bakıldığında da Türkiye'nin NATO üyesi ülkeler ile yaşadığı sorunların temelinde ABD'nin Türkiye'ye yönelik izlediği politikaların önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin NATO'ya üyelik konusunda Batı dünyasının İsveç ve Finlandiya'ya dair izlediği olumlu tavrın Türkiye'nin AB'ye üyeliği söz konusu olduğunda görülememektedir.

Türkiye'nin tarihsel süreçte Batıcılık politikası çerçevesinde NATO'ya üyelikle birlikte yüzünü Batıya çevirmesi stratejik konumu nedeniyle Doğu-Batı mücadelesinden de etkilenmesine neden olmaktadır. Öte yandan ABD'nin, NATO üyesi bir ülke olarak Türkiye'ye yönelik politikalarında diğer üyelerle eşit bir mesafe sergilemediği görülmektedir. ABD, NATO üzerinden Güney Kafkasya'ya yerleşerek Rusya'yı bölgede çevrelemeye çalışırken burada bölge dışı bir aktör olarak Çin'in izlediği politikalar ve Rusya ile yakınlaşmasından da rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Nitekim Çin'in yanı sıra bölgesel bir aktör olarak İran'ın güney Kafkasya genelinde ve Ermenistan özelindeki dış politikasının da ABD tarafından rahatsızlıkla karşılandığı bilinmektedir. Bu nedenle ABD Güney Kafkasya ülkelerinin Rusya'nın güdümünden uzaklaşması için pek çok farklı argümanı ileri sürerek hem Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan ülkeleri Rus güdümünden uzaklaştırmak hem de NATO üzerinden de olsa bölgeye yerleşmeyi planlamaktadır. Benzer bir politika AB üyesi ülkeler tarafından da takip edilmektedir. Ermenistan-Azerbaycan arasında imzalanan 10 Kasım mutabakatının halen tam olarak hayata geçirilememiş olması da ABD ve AB üyesi ülkelerin Ermenistan ve Azerbaycan'la daha sık görüşmelerine sebebiyet vermektedir. Son olarak AB delegasyonunun iki ülke sınırına bir komisyon gönderme kararı da bu açıdan değerlendirilebilir. Benzer şekilde Mayıs 2023 tarihinde ABD ev sahipliğinde gerçekleştirilen Azerbaycan-Ermenistan görüşmelerini de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında yeni dönemde ABD-Rus mücadelesinin bu kez Kafkasya genelinde ve Güney Kafkas ülkeleri üzerinden sürdürülmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Örneğin Ukrayna-Rusya savaşıyla birlikte zor günler geçiren Rusya'nın birçok ülkeyle olduğu gibi Ermenistan'la da aralarında önemli fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Erivan'ın, Putin hakkında

yakalama kararı çıkaran Uluslararası Ceza Mahkemesine (ICC) üyeliğinin gündeme gelmesi bu mücadelenin önemli bir yansımasıdır. Öte yandan Ermenistan son dönemlerde bir yandan Batılı ülkelerle askeri alanlarda işbirliği yaparken diğer yandan Rusya'nın Ermenistan üzerindeki askeri ve ekonomik nüfuzunun da devam ediyor olması da yine bölgede ABD-Rus mücadelesinin önemli bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ermenistan'ın NATO ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ile eşzamanlı olarak yürüttüğü yakın işbirliği ABD'nin yararınaadır. Ermenistan aynı zamanda NATO'yu, Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını azaltmak için de önemli bir araç olarak görmektedir.⁴² Öte yandan ABD'nin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesini destekliyor olmasını da NATO'nun Güney Kafkasya politikasıyla bağlantılandırmak mümkündür. NATO, Ermenistan ve Türkiye'nin özel temsilcilerinin Moskova'daki toplantıları da dahil olmak üzere tüm görüşmeleri memnuniyetle karşıladığını pek çok kez dile getirmiş ve NATO'nun nihai hedefleri arasında bölgedeki istikrarın ilk sırada yer aldığı ifade edilmiştir.⁴³ Bu adımlar ABD'nin NATO üzerinden bölgede aktif bir politika izlemeye çalıştığının önemli göstergelerindedir.

NATO Üzerinden Karadeniz'de Yeni Bir Mücadele Alanı mı Yaratılıyor?

Rusya-Ukrayna savaşı tüm dünyada olduğu gibi Karadeniz bölgesi için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle başta tahıl olmak üzere mayınlar ve boğazların statüsüyle ilgili gelişmelerin gündeme damgasını vurduğu bir süreçte hem bölgenin stratejik önemi hem Montrö Boğazlar Sözleşmesinin hayati önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

Bilindiği üzere Karadeniz bölgesi tarihten günümüze daima stratejik öneme sahip bir bölge olmuştur. Avrupa'dan Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine kadar uzanan güzergâh üzerinde yer alıyor olması nedeniyle Soğuk Savaş döneminde de NATO ile SSCB arasındaki önemli bir kanat bölgesi vazifesini yerine getirmiştir.⁴⁴

II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyet tehdidine yönelik kurulan NATO, Rusya-Ukrayna savaşı öncesine kadar "beyin ölümü" gerçekleşen bir uluslararası yapı olarak adlandırılırken, devam eden savaş NATO'nun

⁴² "Ermenistan Neden Bir NATO Forumu'nda Yer Alıyor?," <https://www.avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTAN-NEDEN-BIR-NATO-FORUM-UNDA-YER-ALYOR> (erişim tarihi: 09.05.2023).

⁴³"NATO Memnun," https://tr.armradio.am/2022/01/17/nato-memnun/?doing_wp_cron=1683652931.4228029251098632812500 (erişim tarihi: 09.05.2023).

⁴⁴ Erhan Akdemir, "Nato'nun Karadeniz Politikası," *Karadeniz Araştırmaları*, 42 (2014): 1-9.

devamlılığı konusunda da adeta bir milat olmuştur. Kolektif Güvenlik Örgütü olarak NATO'nun doğduğu ortamdan bugüne dek pek çok değişiklik yaşanmasına rağmen NATO'nun güçlenerek yoluna devam etmesi Avrupa'da yeni bir tür Güvenlik Mimarisi arayışlarının da olduğunu düşündürmektedir. NATO'nun kuruluşundan bugüne Doğu Bloku yıkılmış, SSCB ve Varşova Paktı ortadan kalkmıştır. Buna rağmen faaliyetlerini devam ettiren NATO'nun önemi bölgesel ve küresel gelişmeler ve tehditlerle bir kez daha anlaşılmıştır.⁴⁵ Küresel gelişmeler Karadeniz bölgesini de NATO ve Rusya Federasyonu'nun yeni mücadele alanı olarak da öne çıkarmıştır.⁴⁶ Türkiye'nin burada bir denge politikası izlemesi hem Ukrayna hem de Batı dünyası ve Rusya ile görüşmeleri sürdürebilen bir taraf olması son derece önemlidir. Bu tutum Batılı ülkeler tarafından da dile getirilmektedir. Bulunduğu konum itibarıyla son derece stratejik bir noktada yer alan Türkiye'nin bu tutumu hem savaşan taraflar hem de Batının takdirini kazanmış olsa da Batı dünyasında Türkiye'nin de yaptırımlara dahil olması konusunda bir beklenti oluştuğunun da belirtilmesinde yarar vardır.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde genişleme politikalarını devam ettirmesi bölgesel ve küresel alanda ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Batıdan doğuya doğru Karadeniz'e kadar genişlemeye devam eden NATO, Rusya açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. NATO'nun genişlemesiyle doğru orantılı olarak Rusya'nın daha önce kendi kontrolünde olan bölgeleri kaybetmesi beraberinde Rusya'nın da bölgede izlediği politikaların sertleşmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Bulgaristan ve Romanya'nın genişleme dalgası kapsamında 2004 yılında NATO'ya üye olması, sonrasında Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO ile iyi ilişkileri Rusya'nın tehdit algısının giderek artmasında etkili olmuştur. Bu ülkelerin NATO'ya üyelik yolunda attıkları adımlar hem Karadeniz bölgesi açısından hem de Sovyet geçmişi olması nedeniyle Rusya'yı rahatsız etmiştir. Öte yandan NATO'nun ise Karadeniz'de daha da etkin bir pozisyona geçmesinin de önünü açmıştır.⁴⁷ Tüm bu gelişmeler ışığında NATO'ya üye olan ülkelerin sayısındaki artış adeta Doğu-Batı bloğu arasındaki mücadelenin bu ülkeler üzerinden gerçekleştirilmesi anlamına da gelmektedir. Son olarak Finlandiya'nın NATO'ya üyeliğiyle birlikte üye olmayan ülkelerin güvenlik kaygılarının da üst düzeye çıktığını ve bu kaygıların NATO'ya üye olmak isteyen ülke sayısını da arttırdığı gözlenmektedir. Dolayısıyla Ukrayna-Rusya savaşı

⁴⁵ Akdemir, "Nato'nun Karadeniz Politikası," 1-9.

⁴⁶ Doğan Şafak Polat, "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz," *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (Özel Sayı Nisan 2017): 67-82.

⁴⁷ Polat, "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz," 67-82.

yeni dönemde sadece Karadeniz'de değil doğu Avrupa ve İskandinav ülkelerinde de bir güvenlik şemsiyesi arayışına neden olmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak uluslararası kamuoyunda NATO'nun faaliyetleri ve etki faktörüne bakıldığında ABD'nin bu yapıda daha etkin bir güç olarak öne çıktığı şeklinde bir algı oluştuğu görülmektedir. Ancak coğrafi konumu ve özellikle yeni Avrupa Güvenlik Mimarisi nedeniyle Türkiye'nin öneminin de yeni dönemde belirgin hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu noktada Türkiye bulunduğu coğrafi konum ve Kafkasya bölgesine olan sınırı nedeniyle Doğu ile Batı arasında bir köprü olması hasebiyle de büyük bir önem taşıyor. Bu rol tıpkı Türkiye'nin Doğunun Batısı, Batının Doğusu olması yani coğrafi konumunun yaratmış olduğu jeopolitik ve jeostratejik yapıyla benzer bir öneme sahiptir.

Rusya'nın Ukrayna konusunda izlediği tavrın sadece Ukrayna ile sınırlı kalmayacağı aşikardır. Bu nedenle NATO yeni üyeleri birliğe kabul ederken bu durumun uluslararası ölçekte yaratacağı etkileri de iyi hesaplamalıdır. Nitekim alelacele bir şekilde İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmalarının ardından Finlandiya'nın hemen kabul edilmesinin ilerleyen zamanlarda Rusya'nın daha da saldırganlaşmasına dolaylı da olsa sebebiyet verebileceği de unutulmamalıdır.

Rusya-Ukrayna savaşının bu kadar uzaması ve ne yöne doğru evrileceğinin halen kestirilememesi ayrıca savaşın askeri, güvenlik, ekonomi, enerji, enformasyon, göç, yoksulluk, gıda krizi vb. konulardaki etkilerinin sadece Kafkasya ile sınırlı kalmayacağı da bilinmelidir. Bu etkiler bugün olduğu gibi gelecekte de tüm dünyayı etkisi altına alacaktır. Bu nedenle NATO birliğe yeni ülke kabul ederken tüm bu olasılıkları da hesaplamalıdır. Özellikle Kırım'ın ilhakının ardından inşa edilen Kerç köprüsüne yapılan saldırı da bu savaşın uzamasının yıkıcı etkilerinin tüm dünyayı etkilemeye devam edeceğini göstermesi açısından önemlidir.

NATO'nun genişleme dalgaları geçmişte olduğu gibi bugün de ABD-Rus mücadelesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın yeni dönemde de kendi coğrafyasına yakın yerlerden ülkelerin NATO'ya dahil olmasına sıcak bakmayacağı aşikardır. Her ne kadar ABD Rusya'yı NATO ve diğer araçlar üzerinden bölgede çevrelemeye çalışıyor olsa da bölgede Rusya'nın yeni müttefiklerinin de olduğu unutulmamalıdır. Bu konuda gerek bölgesel gerekse bölge dışı

aktörlerin yeni süreçte Kafkasya'ya dair izledikleri politikalar nedeniyle ABD'nin eskisi kadar rahat bir biçimde Kafkasya'da ilerlemesinin çok daha kolay olmayacağı öngörülmektedir. Bu noktada gerek Çin gerekse de İran'ın izlediği politikalar ile Türkiye'nin 44 günlük Karabağ savaşı sırasında izlemiş olduğu politikalar nedeniyle Güney Kafkasya'da yeni bir dönemin kapılarının aralandığı da unutulmamalıdır. Bu nedenle ABD NATO üzerinden bölgede etkin bir rol almaya çalışıyor olsa da bunun Ukrayna savaşında görüldüğü üzere pek de kolay olmayacağını söylemek mümkündür.

Öz:

Bu çalışmada öncelikle Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Kafkasya bölgesinde Rusya'nın izlediği politikalar ve bu politikaların Sovyet coğrafyasında yarattığı sorunlar ele alınacaktır. Bu kapsamda başta Gürcistan olmak üzere NATO ve AB üyeliği konularıyla gündeme gelen Ukrayna ve SSCB sonrası bu coğrafyada kurulan diğer ülkelerin üyelik yolunda attıkları adımlar, ödedikleri bedeller ve NATO'nun bölge ülkeleriyle hangi alanlarda işbirliğinin olduğu üzerinde durulacaktır. Daha sonra NATO'nun genişleme politikalarının Batı dünyası, Türkiye ve Sovyet sonrası coğrafyada nasıl karşılandığı, genişlemenin bölgesel ve küresel çapta ne tür etkilerinin olduğu, genişleme politikalarının başta enerji güvenliği, gıda, güvenlik, terörizm, ekonomi ve caydırıcılık konularında yaratmış olduğu sorunlar üzerinde durulacaktır. Genişlemenin NATO'ya ekonomik açıdan getirdiği sorumluluklar ve ileride NATO'ya üye devletlerin sayısının artmasının NATO'nun gelecekteki gücü ve caydırıcılığı konularındaki etkileri de değerlendirilecektir. Özellikle Rusya Ukrayna savaşıyla birlikte yeniden gündeme gelmeye başlayan paralı askerler sorunu, cihatçı örgütlerin Kafkasya'ya yerleştirilmeye başlandığı iddiaları ile savaş sırasında Ukrayna'ya yönelik NATO'nun sağladığı askeri ve lojistik desteklerin hangi alanlarla sınırlı kaldığı ve bu tür desteklerin gelecekte ne tür sorunların yaşanmasına sebebiyet verebileceği hususları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Kafkasya, Rusya, Ukrayna, Güney Kafkasya, Türkiye

Bibliyografya

İnternet Kaynakları

- Deveci Bozkuş, Yıldız. “ABD’nin ev sahipliğindeki Azerbaycan-Ermenistan görüşmeleri”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-abdnin-ev-sahipligindeki-azerbaycan-ermenistan-gorusmeleri/2892525> (erişim tarihi: 09.05.2023).
- “AB Konseyi Başkanı Charles Michel’den ‘Enerji Birliği’ Önerisi”, <https://tr.euronews.com/2022/09/30/ab-konseyi-baskani-charles-michelden-enerji-birligi-onerisi> (erişim tarihi: 30.09.2022).
- “AB, Ermenistan-Azerbaycan Sınır Belirleme Çalışmaları İçin Misyon Gönderecek.” <https://tr.euronews.com/2022/10/07/ab-ermenistan-azerbaycan-sinir-belirleme-calismalari-icin-misyon-gonderecek> (erişim tarihi: 07.10.2022).
- “Ermenistan Neden Bir NATO Forumu’nda Yer Alıyor?” <https://www.avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTAN-NEDEN-BIR-NATO-FORUM-UNDA-YER-ALIYOR> erişim tarihi: 09.05.2023).
- Perebyinis, H. E. Yevhen, Deputy Minister of Foreign Affairs of Ukraine. “The Russian War Against Ukraine.” *The Diplomatic-academic Conference, Keynote Speech*, 4 Ekim 2022.
- Sarıнай, Yusuf. “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1648 (2000): 857-886.
- “NATO Üyesi 9 Ülke, Ukrayna’nın İttifaka Üyeliği İçin Destek Çağrısı Yaptı.” <https://tr.euronews.com/2022/10/02/nato-ulkesi-9-ulke-ukraynanin-ittifaka-uyeligi-icin-destek-cagrisi-yapti> (erişim tarihi: 04.10.2022).
- Deveci Bozkuş, Yıldız. “Avrupa Birliği’nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış.” *Uluslararası Değişimler ve Türkiye içinde*, (2018): 112-120, https://www.academia.edu/44773001/Uluslararası%C4%B1_De%C4%9Fi%C5%9Fimler_ve_T%C3%BCrkiye (erişim tarihi: 17.01.2023).
- Kesgin, Serdar. “Nato’nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi”, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KESG%c4%b0N-Serdar-NATO%e2%80%99NUN-GEN%c4%b0%c5%9eLEME-POL%c4%b0T%c4%b0KASININ-KARADEN%c4%b0Z-G%c3%9cVENL%c4%b0%c4%9e%c4%b0NE-ETK%c4%b0S%c4%b0.pdf> (erişim tarihi: 04.10.2022).
- Kibaroğlu, Mustafa. “Türkiye-NATO ilişkileri.” *SETA*, Seta Yayınları, 2017. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/6/pdf/What_is_NATO_tur_20200507.pdf (erişim tarihi: 30.09.2022).

“NATO Memnun.”

https://tr.armradio.am/2022/01/17/nato-memnun/?doing_wp_cron=1683652931.4228029251098632812500
(erişim tarihi: 09.05.2023).

İkincil Literatür

- Akdemir, Erhan. “Nato’nun Karadeniz Politikası.” *Karadeniz Araştırmaları*, 42 (2014): 1-9.
- Aktürk, Şener. “NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO’nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9/34 (2012): 73 -97.
- Askerzade, A. “NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları.” *Karadeniz Araştırmaları*, 20 (2009): 1-17.
- Alpargu, Mehmet & Enis Şahin. “Sovyet Rusya’nın Dağılmasından Sonra Kafkasya’da Kimlik Problemi.” *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2 (2007): 329-345.
- Bölme, Selin M. “NATO-Türkiye Relations: From Irreplaceable Partner to Questionable Ally.” *Studia Europejskie*, vol. 26, 3 (2022): 93-116.
- Criss, Nur Bilge. “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9/34 (2012): 1-28.
- Çakır, Adem. “Türkiye-NATO İlişkilerinde İnşacı Etkiler (1991-2011).” *Uluslararası İlişkiler*, 18/71 (2021): 45-66.
- Çelikpala, Mithat. “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10 (2014): 74-99.
- Erkmen, Ayşe. “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM’de Kabulü.” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2 (2020): 1024-1049.
- Flanagan, Stephen J., et al. *Russia, NATO, and Black Sea Security*. RAND Corporation, 2020.
- Karaosmanoğlu, Ali L. “NATO’nun Dönüşümü.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10/40: (2014): 2-38.
- Malek, Martin. “NATO and the South Caucasus: Armenia, Azerbaijan, and Georgia on Different Tracks.” *Connections*, 7/3 (2008): 30-51.
- Oğuzlu, Tarık. “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (2012): 99-124.
- Özkan, Gökhan. “Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası’na Yansımaları.” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/1 (2010): 109-132.

- Polat, Doğan Şafak. "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz." *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (Özel Sayı Nisan 2017): 67-82.
- Polat, Doğan. Şafak. "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri." *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2019): 248-265.
- Reçber, Kamuran. "NATO Kurucu Andlaşması 5. Maddesinin Saldırı Fiili Açısından Analizi." *Diplomasi Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2020): 1-10.
- Türközü, Faruk & Server Sevil Akyürek. "Structural Change Efforts of NATO and Turkey's Role within the Framework of the New Institutional Theory." *Technium Social Sciences Journal*, vol. 22 (2021): 762-777.